

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ ЯВИЩА НЕЗАДЕКЛАРОВАНОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF OVERCOMING THE PHENOMENON OF UNDECLARED LABOR IN UKRAINE

Стаття присвячена виявленню проблем та окресленню перспектив подолання явища незадекларованої праці в Україні. Встановлено, що ні на законодавчому рівні, ні серед науковців відсутнє чітке розмежування і визначення поняття «незадекларована праця». Загалом в Україні неформальні трудові відносини пов'язують з такими поняттями як «неформальна зайнятість», «нелегальна зайнятість», «тіньова зайнятість», «неофіційна праця», «незадекларована праця», «незарєєстрована зайнятість». Аналіз європейських підходів до дослідження незадекларованої праці засвідчив, що визначення критеріїв і складу незадекларованої діяльності напрацьовується у кожній державі з урахуванням особливостей законодавства. Здійснено аналіз масштабів незадекларованої праці в Україні (неформальної зайнятості у формальному секторі та зайнятості у неформальному секторі), які станом на кінець 2021 року сягали 19,5%. Встановлено, що від початку бойових дій Державна служба статистики припинила збір та узагальнення статистичної інформації щодо неформальної зайнятості населення, що унеможливило здійснення оцінки реального стану неформальної зайнятості в Україні з урахуванням специфіки регіонів та сфер господарювання.

Розглянуто найбільш поширені форми незадекларованої праці в Україні. Виявлено наслідки незадекларованої праці для працівників, роботодавців і суспільства в цілому, а також вплив цього негативного явища на обороноздатність країни та можливість підтримки населення, постраждалого від війни.

Розкрито напрями діяльності Державної служби України з питань праці, спрямованих на подолання такого негативного явища в Україні як незадекларована праця.

Зроблено висновок про те, що лише поєднання зусиль всіх сторін соціального діалогу дозволить виробити ефективні спільні рішення щодо подолання чи принаймні зниження рівня незадекларованої праці в Україні. Окреслено доцільність визначення на законодавчому рівні поняття «незадекларована праця» та розробки методології її вимірювання з урахуванням воєнного стану задля розроблення національної політики і плану дій щодо її подолання.

Ключові слова: трудові відносини, неформальна економіка, незадекларована

праця, трудовий договір, Міжнародна організація праці, Державна служба України з питань праці.

The article is devoted to identifying problems and outlining prospects for overcoming the phenomenon of undeclared labor in Ukraine. It is established that neither at the legislative level nor among scholars there is a clear distinction and definition of the concept of "undeclared labor". In general, in Ukraine, informal labor relations are associated with such concepts as "informal employment", "illegal employment", "shadow employment", "unofficial labor", "undeclared labor", "unregistered employment". The analysis of European approaches to the study of undeclared labor has shown that the definition of the criteria and composition of undeclared activity is being developed in each country, taking into account the specifics of legislation.

The author analyzes the scale of undeclared labor in Ukraine (informal employment in the formal sector and employment in the informal sector), which reached 19.5% as of the end of 2021. It is established that since the beginning of hostilities, the State Statistics Service has stopped collecting and summarizing statistical information on informal employment, which makes it impossible to assess the real state of informal employment in Ukraine, taking into account the specifics of regions and economic sectors.

The most common forms of undeclared labor in Ukraine are considered. The consequences of undeclared labor for employees, employers and society as a whole, as well as the impact of this negative phenomenon on the country's defense capability and the ability to support the population affected by the war are identified.

The author reveals the areas of activity of the State Labor Service of Ukraine aimed at overcoming such a negative phenomenon in Ukraine as undeclared labor.

It is concluded that only a combination of efforts of all parties to the social dialog will allow developing effective joint solutions to overcome or at least reduce the level of undeclared labor in Ukraine. The author outlines the expediency of defining the concept of "undeclared labor" at the legislative level and developing a methodology for its measurement, taking into account the martial law, in order to develop a national policy and action plan to overcome it.

Key words: labor relations, informal economy, undeclared labor, labor contract, International Labor Organization, State Labor Service of Ukraine.

УДК 351:331.5
DOI <https://doi.org/10.32782/rma2663-5240-2023.36.23>

Страшко Л. В.
аспірантка
Класичний приватний університет

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни в Україні одним з головним чинників для перемоги є підтримка держави, яка всі свої можливості спрямовує на забезпечення Збройних Сил України [9]. Відбиття повномасштабної збройної агресії противника, ведення оборонних та контрнаступальних

дій потребують величезної кількості ресурсів, зокрема, фінансових. У 2023 році видатки загального фонду державного бюджету України на сектор безпеки й оборони становили 1,843 трильйона гривень або ж 60,8% від усієї суми [14]. За таких умов, коли економіка знаходиться у вкрай складному становищі,

кожний роботодавець повинен розуміти свою відповідальність перед громадянами та державою у цей важкий для країни час. Захист економічних та соціальних прав працівників, своєчасна сплата податків є дієвим важелем підтримки бюджету України під час дії воєнного стану [2]. Оскільки не всі роботодавці декларують свої трудові відносини, державний бюджет України втрачає близько 100 мільярдів гривень щороку, а рівень тіньової зайнятості сягає 9% від кількості зайнятого населення [13]. Тому сьогодні в Україні гостро стоїть проблема легалізації трудових відносин, яка пов'язана з подоланням такого негативного явища як незадекларована праця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблеми неформальних трудових відносин в Україні присвячено праці вітчизняних вчених у сфері публічного управління (В. Костиці, Р. Войтовича, К. Дубича, О. Алейнікової та ін.), економіки (О. Коломієць, Я. Кошуби, Е. Лібанової, Н. Павленко, Г. Юрчика та ін.), права (Т. Кагановської, О. Яковлева та ін.). Проте в умовах повномасштабної війни проблема незадекларованої праці в Україні набула особливої гостроти, а тому важливо посилити увагу науковців і практиків до її вирішення.

Мета статті – окреслити проблеми та перспективи подолання явища незадекларованої праці в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На офіційному сайті Східного міжрегіонального управління Державної служби України з питань праці зазначається, що «види неформальних трудових відносин, вкрай різноманітні. До них зокрема належать, робота без оформлення трудового договору, використання «сірих» схем з оплати праці персоналу, невідповідність сум нарахованої та виплаченої заробітної плати, затримка строків її виплати, понаднормова робота, робота без ведення відповідного обліку, робота без відпочинку (у вихідні, без надання відпустки тощо)» [11].

Слід відзначити, що неформальні трудові відносини пов'язують з такими поняттями як «неформальна зайнятість», «нелегальна зайнятість», «тіньова зайнятість», «неофіційна праця», «незадекларована праця», «незарєєстрована зайнятість» тощо. Проте ні на законодавчому рівні, ні серед науковців відсутнє чітке розмежування і визначення цих понять.

На думку Т. Кагановської, серед усього переліку дестабілізуючих факторів, що перешкоджають ефективному розвитку економіки України значну загрозу становить саме неформальна зайнятість населення й «тінізація» заробітних плат. Неформальну зайнятість

дослідниця тлумачить «як діяльність, що здійснюється найманими особами на виключних домовленостях з роботодавцем. Тобто – це відносини, в яких держава, в особі відповідних органів публічного адміністрування не приймає участь, в чому й проявляється протиправність такої форми трудових відносин» [5].

О. Алейнікова та К. Супрун вважають, що нерегульований ринок праці (якому властива незахищеність працівників, відсутність гарантій зайнятості, охорони праці, соціальних гарантій) супроводжує неформальна зайнятість населення, де відсутність соціальних гарантій компенсується матеріальною винагородою [1].

Я. Кошубою досліджено основні тенденції зайнятості населення в неформальному секторі національної економіки в залежності від загальних тенденцій, що мають місце на ринку праці. Науковцем виділено основні причини поширення неформальної зайнятості населення та характерні ознаки неформального сектору, а саме: незареєстрованість, нестабільність, негарантованість трудових відносин, відсутність належного управління, яке б забезпечувало узгодженість різних видів неформальної діяльності в системі поділу праці, ризикованість, нерегулярність, часто випадковість діяльності, недекларованість та нестабільність доходів, відсутність соціального захисту [7].

О. Орлик зазначає, що фактором тінізації економіки виступає неформальна зайнятість, яка посилює економічну небезпеку країни й суб'єктів її господарювання та наголошує, що це явище існує як у неформальному, так і у формальному секторах економіки [10].

Л. Семів і Т. Демкович встановлюють зв'язок між тіньовою зайнятістю та соціальною безпекою, а також окреслюють можливі шляхи скорочення обсягів тіньової зайнятості в контексті забезпечення соціальної безпеки [12]. Слід зазначити, що в даній публікації не розмежовуються поняття «тіньова зайнятість», «незадекларована праця» і «неформальна зайнятість».

На думку О. Коломієць, найбільш негативним проявом тіньової зайнятості є нелегальна зайнятість, яку вона визначає як «діяльність з метою отримання прибутку, що має кримінальний характер». Неформальну зайнятість дослідниця розглядає як найбільш поширений вид тіньової зайнятості і відносить до цього сектору дрібні незареєстровані виробництва або інші підприємства та організації, де робітники працюють на умовах самозайнятості або зайнятості у сімейному бізнесі; будь-яке виробництво товарів у межах домо-

господарств (для власного споживання і для продажу), а також надання послуг особами, які зайняті на роботах в домашніх господарствах (кухарі, прибиральниці, особи, які доглядають за дітьми або людьми літнього віку). До видів неформальної зайнятості науковиця відносить неспостережувану та незадекларовану зайнятість [6].

Поняття «незадекларована праця» в країнах ЄС також визначається по-різному і часто використовується разом з іншими термінами ринку праці, а іноді як синонім нелегальної праці, нерегулярної праці, нелегальної зайнятості, незареєстрованої зайнятості, прихованого безробіття, «чорної» праці, тощо навіть якщо їхній зміст може бути принципово іншим або відрізнятись.

Термін «незадекларована праця» (undeclared work) у Комюніке Європейської комісії 1998 року був визначений так: види діяльності, які є законними за їхнім характером, але незадекларованими в органах державної влади, враховуючи при цьому різноманіття регуляторних систем держав-членів ЄС. Це визначення не охоплює злочинну діяльність, а також роботи, які не врегульовано державою або такі, про які не потрібно повідомляти державні органи (наприклад, у деяких країнах це діяльність, що здійснюється у домашньому господарстві для власних потреб).

Підхід Міжнародної організації праці до незадекларованої праці перебуває в контексті ширшого поняття неформальної економіки, яку вона визначає як «усі види економічної діяльності, що здійснюють працівники та економічні одиниці, які – згідно із законом або на практиці – не охоплені або недостатньо охоплені офіційними угодами». Це визначення містить поняття незадекларованої праці у розумінні Європейської комісії, а також охоплює працівників, які інколи виходять за межі сфери дії трудового законодавства (наприклад, хатніх або сільськогосподарських працівників) [4, с. 5].

У звіті «Незадекларована праця в Україні: форми прояву, масштаби та шляхи її подолання» підготовленому у 2018 р. в рамках проекту технічного співробітництва «Зміцнення адміністрації праці з метою покращення умов праці і подолання незадекларованої праці», що фінансувався Європейським Союзом та впроваджувався Міжнародною організацією праці, поняття «незадекларована праця» визначається як «оплачувані види діяльності, які є законними за їхнім характером, але незадекларовані в органах державної влади, враховуючи при цьому різноманіття регуляторних систем держав-членів ЄС» [3].

Таким чином, визначення критеріїв і складу незадекларованої діяльності напрацьовується у кожній державі з урахуванням особливостей законодавства.

На сьогоднішній день в Україні незадекларована праця визначається як законна оплачувана діяльність, яка повністю або частково не оформлена відповідно до вимог законодавства. З огляду на аналіз наукових джерел, статистичних і аналітичних матеріалів органів публічного управління в сфері зайнятості, таку працю також називають неформальною, неофіційною, незареєстрованою, тіньовою, прихованою зайнятістю.

Станом на кінець 2021 року масштаби незадекларованої праці в Україні (неформальної зайнятості у формальному секторі та зайнятості у неформальному секторі) сягали 19,5%. Зокрема, за даними Державної служби статистики України, з 15 млн 693,4 тис. всього зайнятого населення неформально зайнятими були 3 млн 61,6 тис. осіб, з них:

- за статтю: чоловіки – 60%, жінки – 40%;
- за віком: 15-24 років – 8,1%, 25-29 років – 10,9%, 30-34 років – 14%, 35-39 років – 13,5%, 40-49 років – 24,5%, 50-59 років – 21,7%, 60-70 років – 5,9%, 71 рік і старше – 1,4%;
- за рівнем освіти: з повною вищою освітою – 12,9%, з базовою вищою – 1,5%, з неповною вищою – 14,2%, з професійно-технічною освітою – 35,2%, з повною загальною середньою освітою – 31,5%, з базовою, початковою або за відсутністю освіти – 4,6%;
- за місцем проживання: з сільської місцевості – 57,2%, с міської – 42,8%;
- за регіонами: у Чернівецькій та Рівненській областях – 41-50%, у Херсонській, Миколаївській, Івано-Франківській і Тернопільській областях – 31-40%, у Запорізькій, Луганській, Одеській, Вінницькій та Волинській областях, а також АР Крим – 21-30%, в Київській, Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Полтавській, Сумській, Кіровоградській, Львівській, Чернігівській, Житомирській, Хмельницькій, Закарпатській та Черкаській областях – 9-20%;
- за видами діяльності: сільське, лісове або рибне господарство – 46,3%, будівництво – 17,1%, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 15,2%, інші види економічної діяльності – 9,2%, промисловість – 5,7%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 4,3%, тимчасове розміщення і організація харчування – 2,2%.

В ситуаціях приховування заробітної плати, підміни трудових договорів іншими та неоформленого сумісництва, – офіційні дані відсутні.

Від початку бойових дій Державна служба статистики припинила збір та узагальнення статистичної інформації щодо неформальної зайнятості населення. Відсутність такої інформації не надає змоги оцінити реальний стан неформальної зайнятості в Україні з урахуванням специфіки регіонів та сфер господарювання. І хоча кількість людей, охоплених соціальним страхуванням, зростає, відсутні підстави вважати, що явище незадекларованої праці зникло.

На жаль, як у мирний час, так і під час війни роботодавці, які уникають оформлення трудових відносин, часто намагаються збільшити свої прибутки за рахунок коштів, що належать працівникові, не виплативши йому відповідну заробітну плату.

Найбільш поширеними формами незадекларованої праці в Україні є:

1. Неформальна зайнятість у формальному секторі. Людина працює на зареєстрованому підприємстві або на фізичну особу-підприємця, але з нею не укладено трудового договору.

2. Зайнятість у неформальному секторі. Людина працює на незареєстрованого роботодавця.

3. Приховування відпрацьованого часу та частини зарплати. З працівником укладено трудовий договір, але він отримує частину заробітної плати «в конверті» (у правовій сфері це явище називається «невиплата заробітної плати в повному обсязі»). Небезпека заробітної плати «в конвертах» полягає в тому, що до бюджетів та державних фондів не надходять в достатньому обсязі кошти від сплати податків, зборів і внесків. Працівники, які одержують заробітну плату «в конвертах», стають заручниками самих себе. Отримуючи нелегальну винагороду в результаті домовленості з роботодавцем, працівник позбавляє себе соціальних виплат та гарантій, втрачає страховий стаж для призначення пенсії та при досягненні пенсійного віку не зможе отримати пенсію, розмір якої буде відповідати рівню його реальної заробітної плати [8].

4. Замасковане працевлаштування. Замість трудового договору з працівником укладають цивільно-правову угоду як з фізичною особою або як з фізичною особою-підприємцем.

Досить часто роботодавці пропонують укласти цивільно-правову угоду замість трудового договору. Окреслимо основні відмінності між трудовим договором та цивільно-правовою угодою (табл. 1).

5. Незадеклароване сумісництво. Працівник має офіційне місце роботи й додатково виконує роботу без трудового договору.

Незадекларована праця призводить до цілої низки негативних наслідків, зокрема:

для працівників:

- позбавлення гарантованого державою розміру заробітної плати (у т.ч. розміру тарифної ставки або посадового окладу працівника, доплати, надбавки), затримки у виплаті заробітної плати;

- негідні умови зайнятості та праці, а також небезпека умов праці;

- втрата можливості користування державними гарантіями відповідно до чинного законодавства, серед яких державна допомога сім'ям з дітьми, соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, субсидії;

- відсутність компенсації у разі хвороби чи нещасного випадку;

- відсутність соціальних гарантій (оплачуваної відпустки, можливості навчатися, нормованого робочого дня);

- перешкоджання професійному розвитку працівника та офіційному визнанню здобутих знань і навичок;

- відсутність офіційного трудового та страхового стажу, що в подальшому вплине на розрахунок пенсії;

- незахищеність (у разі виникнення трудового конфлікту, проявів мобінгу, незаконного звільнення, відмови в оплаті праці, незаконної практики штрафів, порушення домовленостей щодо розміру заробітної плати тощо);

для роботодавців:

- недобросовісна конкуренція, коли підприємства та самозайняті особи, що сумлінно дотримуються вимог законодавства, програють у конкуренції за показниками витрат на підприємницьку діяльність;

- низька продуктивність праці через відсутність мотивації у працівників;

- плінність кадрів;

- поганий імідж;

- труднощі з отриманням кредиту та розширенням справи;

- відсутність доступу до іноземних ринків;

- штрафи за порушення законодавства;

для держави:

- скорочення надходжень до державного бюджету і фондів соціального страхування;

- нестача коштів для надання державних послуг, сплати пенсій, лікарняних;

- зменшення іноземних інвестицій;

- наповнення фондів соціального страхування не в повному обсязі, що призводить до надмірного навантаження на них та пошуку додаткових джерел для виконання функцій держави, наприклад, підвищення податків;

- нерозуміння реальної ситуації на ринку праці.

Таблиця 1

Відмінності між трудовим договором та цивільно-правовою угодою

Порівняльні показники	Трудовий договір	Цивільно-правовий договір (цивільно-правова угода)
Сторони договору	Працівник (фізична особа) і роботодавець (ФОП, юридична або фізична особа)	Замовник і виконавець (будь-які юридичні або фізичні особи)
Чим регулюються	Кодекс законів про працю України	Цивільний кодекс України
Предмет договору	Процес роботи за певною спеціальністю, кваліфікацією чи посадою	Кінцевий результат роботи або послуги, який можна виміряти
Термін дії	Може бути безстроковим, на визначений термін або час виконання певної роботи	Строковий
Форма	Усна й письмова	Лише письмова
Вид оплати	Зарплата – не менше мінімальної, щонайменше два рази на місяць	Винагорода – визначається договором, не залежить від мінімальної заробітної плати
Умови виконання	Працівник виконує роботу згідно з посадовими обов'язками та підпорядковується правилам внутрішнього розпорядку	Виконавець виконує роботу (надає послугу), яку замовник має прийняти
Запис у трудовій книжці	Наявний	Відсутній
Соціальні й трудові гарантії	Відпустки, вихідні, завчасне попередження про звільнення	Не передбачені

В цілому для суспільства поширення такого явища, як незадекларована праця, призводить до: ненадходження податків до місцевих бюджетів, які б направлялись на добробут громади, на реалізацію програм соціально-економічного відновлення та розвитку районів, міст і громад; нестабільності й невпевненості в майбутньому громадян (відсутність належного розміру пенсій, інших соціальних виплат). Зрештою, незадекларована праця чинить суттєву шкоду, особливо в період війни, коли кожна гривня є вагомим внеском в обороноздатність України та підтримку населення, постраждалого від наслідків збройної агресії РФ.

Слід зазначити, що повномасштабна війна в Україні продемонструвала переваги офіційної зайнятості, а саме – збереження хоча б частини заробітної плати від роботодавців та отримання підтримки від держави. Ці виплати пов'язані з офіційною зайнятістю, а там, де зайнятість була неофіційною – працівники постраждали, адже роботодавець просто припинив із ними будь-які відносини, а у держави відсутні підстави для нарахування і виплати відповідної допомоги. Усна домовленість жодним чином не фіксується юридично, роботодавець сплачує стільки, скільки вважає за потрібне і доти, поки вважає за потрібне. Працівник не має жодних доказів на підтвердження дійсного розміру своєї заробітної плати та трудового стажу [8].

З метою донесення до всіх громадян інформації про ризики і наслідки незадекларованої праці, правильність оформлення трудових відносин та зміни у законодавстві Державна

служба України з питань праці щорічно проводить інформаційну кампанію «Виходь на світло!». Мета кампанії полягає в інформуванні роботодавців та працівників про вимоги законодавства до оформлення трудових відносин, а також в одночасному здійсненні моніторингу стану додержання вимог законодавства. Вбачається, що такий моніторинг є основою для формування переліків суб'єктів господарювання, які використовують працю без укладення трудових договорів, для подальшого спостереження та реагування. В рамках інформаційної кампанії «Виходь на світло!», фахівці Управління Держпраці консультують працівників та роботодавців щодо переваг задекларованої праці; інспектори проводять інформаційно-роз'яснювальну роботу стосовно неприпустимості допуску до роботи працівників без оформлення трудових відносин. Загалом проєкт Державної служби України з питань праці «Виходь на світло» спрямований подолати проблему недобросовісних трудових відносин між працедавцями і працівниками.

Упродовж 2022 року інспектори праці провели понад 139 тис. інформаційних відвідувань роботодавців, а станом на травень 2023 р. – майже 53 тис. За результатами таких відвідувань формується перелік роботодавців, які мають високі ризики використання незадекларованої праці, для подальшого застосування щодо них заходів у межах повноважень Держпраці.

Після проведених інформаційних відвідувань здійснюється моніторинг кількості працівників у відвіданих роботодавців. За відсутності позитивної динаміки щодо кількості укладених тру-

дових договорів суб'єкт господарювання потрапляє до переліку ризикованих роботодавців, щоб вжити щодо них відповідні заходи. Це може бути проведення повторних інформаційних відвідувань, інформування органів Державної податкової служби та проведення інспекційних заходів (після скасування мораторію на проведення заходів державного нагляду/контролю).

1 грудня 2023 р. Державна служба України з питань праці розпочала інформаційну кампанію «Трудовий договір: твій пасок безпеки у світі праці!», мета якої – вирішення проблеми незадекларованої праці в умовах воєнного стану. Ця кампанія спрямована на роботодавців, які здійснюють господарську діяльність, проте уникають офіційного укладення трудових договорів з найманими працівниками, а також на працівників, які хочуть або зголосилися працювати без укладення трудових договорів. Головною метою кампанії є попередження та/або усунення порушень законодавства про працю при оформленні трудових відносин шляхом інформування обох сторін трудових відносин про взаємні права і обов'язки. В рамках кампанії передбачено відвідування інспекторами праці роботодавців з метою надання консультацій щодо правильного оформлення трудових відносин.

У зв'язку із воєнним станом в Україні було призупинено проведення планових і позапланових перевірок за дотриманням законодавства про працю. Починаючи з 16 червня 2023 року Держпраці має право здійснювати позапланові перевірки. Відтак роботодавець, який свідомо ухиляється від оформлення працівників, може бути притягнутий як до адміністративної, так і до кримінальної відповідальності, а також отримати штраф. За одного неоформленого працівника він складає 10 мінімальних зарплат. Якщо ж будуть виявлені факти, що роботодавець вчиняє таке правопорушення повторно, то штраф збільшується втричі – 30 мінімальних заробітних плат.

Таким чином, на сьогоднішній день Державна служба України з питань праці проводить активну діяльність, спрямовану на подолання такого негативного явища в Україні як незадекларована праця. Проте проблема й досі залишається гострою і потребує пошуку додаткових шляхів її вирішення. На нашу думку, лише поєднавши зусилля всіх сторін соціального діалогу (органів публічного управління в сфері зайнятості населення, Державної податкової служби України, роботодавців і працівників) можна виробити ефективні спільні рішення щодо подолання чи принаймні зниження рівня незадекларованої праці в Україні. Крім того, враховуючи обмежені можливості належним

чином оцінювати масштаби незадекларованої праці в Україні, особливо в умовах війни, доцільно на законодавчому рівні визначити поняття «незадекларована праця» та розробити методологію її вимірювання з урахуванням воєнного стану задля розроблення національної політики і плану дій щодо її подолання.

Висновки. Проблеми неформальної економіки і незадекларованої праці в умовах повномасштабної війни наносять не виправної шкоди обороноздатності країни та економіці. Подолати ці явища самотійно не під силу жодному державному органу. Тільки поєднавши зусилля всіх сторін соціального діалогу можливо досягти прогресу у зниженні рівня незадекларованої праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алейнікова О.В., Супрун К.В. Неформальна зайнятість як наслідок державного регулювання ринку праці. Всеукраїнська науково-практична online конференція аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки. Житомир: «Житомирська політехніка», 2021. С. 530. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/15.-vplyv-inovats.-zmin-na-roz-k-susp.-s.-8.pdf>
2. Держпраці нагадує про важливість задекларованої праці під час воєнного стану / Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/derzhpratsi-nahaduie-pro-vazhlyvist-zadeklarovanoi-pratsi-pid-chas-voiennoho-stanu/>
3. Звіт «Незадекларована праця в Україні: характер, масштаби та шляхи її подолання» (квітень 2018). URL: <https://dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2018/05/protydija-nezadeklarovanij-praci-1.pdf>
4. Інспекція праці та незадекларована праця в Україні: характер, міжнародне бюро праці, Програма адміністрації праці та інспекції праці (LAB/ADMIN). Женева: МОП, 2013. URL: <https://dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/inspekciya-praci-ta-nezadeklarovana-pracija-v-yes.pdf>
5. Кагановська, Т. Є. Адміністративно-правові заходи запобігання неформальній зайнятості в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. (2019). № (27). С. 8-18. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-27-01>
6. Коломієць О.О. Тіньова зайнятість та перспективи її легалізації в Україні. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2017. № 14. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108734/103680>
7. Кошуба Я. М. Тенденції зайнятості в неформальному секторі економіки України. *Ефективна економіка*. 2015. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4233>
8. Легалізація трудових відносин і заробітної плати – один з ключових напрямків роботи нової податкової служби / Державна податкова служба України. URL: <https://dn.tax.gov.ua/media-ark/local-news/print-408386.html>

9. Легалізація найманої праці / Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/lehalizatsiia-naimanoi-pratsi-2/>

10. Орлик, О. В. Неформальна зайнятість населення як фактор тінізації та економічної небезпеки. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць / За ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2020. № 1 (72). С. 164–177

11. Проблема неформальних трудових відносин в Україні / Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/problema-neformalnykh-trudovykh-vidnosyn-v-ukraini/>

12. Семів Л. К, Демкович Т. М. Тіньова зайнятість: особливості та виклики для України в контексті забезпечення соціальної безпеки. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2023. Вип. 2(160). URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20232\(160\)/sep20232\(160\)_056_SemivLK, DemkovychTM.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20232(160)/sep20232(160)_056_SemivLK, DemkovychTM.pdf)

13. Тіньова зайнятість в Україні сягає 9% від кількості зайнятого населення – Держпраці / Українське радіо. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=102045>

14. Яка сума видатків з держбюджету України йшла на безпеку й оборону в 2023 році: у Мінфіні дали відповідь / Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/666746-aka-suma-vidatkiv-z-derzbudzetu-ukraini-jsla-na-bezpeku-j-oboronu-v-2023-roci-u-minfini-dali-vidpovid/>